

Опроч хлеба потрав и безводной млости —
 Тым способом веку он молодого зажил
 И рицерской дельности так набыл
 Сам теж щасливе в Олександрове перемешкивал,
 Потех своих з великою радостью заживал”.

Судячи з згадки автора, що йому доводилось бувати при боці покійного підстарости, що ходив, мабуть, з старостинським полком на Москву і на татар, можна думати, що автор був старостинський служебник, може, писар черкаського замку, що лизнув дещо шкільної премудрості і нахилу до віршування — тільки віршував старим “некштаттним віршом руським”: вірші нерівноскладові, без правильної цезури і взагалі досить незграбні, але інтересні для літературних уподобань нижчої письменської братви.

Вагання в київській орієнтації. Зносини з Московою; супліки до царя, патріарха тощо. Відродження національної традиції і зростання національного почуття й самопевності, що ми констатували в цих роках, 1620—1623, лучилося також з політичною активністю, з енергійним піднесенням національно-політичної гадки в київському осередку і взагалі серед провідних кругів Східної України.

Коли на соймі початку 1623 р. уряд переконав українську опозицію в тім, що за життя старого короля їй не добитися ніяких уступок у національних справах і, зокрема, в церковній реставрації, піднятій останніми роками, в тутешніх кругах виникають плани — шукати московської протекції. Це не було нічим незвичайним якраз для цих кругів. Київ тільки що перестав бути пограничним з Московщиною замком. Ще недавно, до польських інтервенцій у московській смуті, з київського замку можна було бачити на обрії недалеку смугу московської границі. Вона проходила так безпардонно через київську територію (так як поняття її уложилось в цих віках, від татарського приходу, вв. в XIV—XVI), що з нею майже не рахувалися як з якимсь категоричним явищем: місцева людність по обох боках границі, не рахуючись з нею, спільними силами, за старою традицією, полагоджувала свої життєві справи — боронилася від

татар, організувала на них походи. Козаччина наша, воюючи з татарами, вважала, що вона це робить в інтересах обох правительств — польсько-литовського і московського, виручаючи їх у цій боротьбі з Ордою. Претендуючи на платню з польсько-литовського скарбу, одночасно зверталася з подібними ж жаданнями до скарбу московського, і польський уряд уважав це настільки натуральним, що навіть вважав можливим для себе в дипломатичних переговорах з московським урядом доходити платні для своєї козаччини!

Так і київське духовенство, Печерський монастир і інші монастирі, звертаючись за старими традиціями по милостиню до тих родів, що вписані були в їх синодики, мали своїх предків в їх гробовцях тощо, не робили різниці між родами Польщі, Литви й Московщини і нагадували про себе від часу до часу як царській фамілії, так і іншим потомкам старої київської династії, просячи то на поновлення церков, то на утримання і т. под. В 1600-х рр., з оживленням київських традицій і церковного життя, ці пригадки стали особливо часті й інтенсивні. А в 1620-х рр., під впливом прикрих вражінь польської відпорності на всякі церковні домагання з православної сторони і повної безвиглядності на які-небудь корисні зміни, починають відзиватися ноти, що на чверть століття випереджували аналогічні пропозиції Хмельницького і товариства.

Відродження Московської держави після глибокого упадку Смути, з одної сторони, з другої — відродження старих традицій династичних та історичних зв'язків великоруських країв і династій з Києвом вирощують у київських кругах плани, властиво — проби і концепти планів утворення московського протекторату над Україною. Так як сто літ з верхом, ці пограничні українські землі звернулись були до великого кн. московського за охороною “від великої нужі, що прийшла їх грецькому закону” від Вел. кн. Литовського, і Мих. Глинський пробував був не тільки сіверські землі, а й сам Київ перевести з-під руки Вел.кн. литовського під руку Вел. кн. московського. Тоді це робили православні князі наші, тепер їх не було, вони зникли, перейшли на латинство, пристали до польського панства. Але черговий актив Східної України і патрон православної церкви — Військо Запорізьке так само звикло служити на дві сторони і вважало себе свобідним ставати по своїй волі по

тій чи по цій стороні, як і ті пограничні князі, що вважали своїм історичним правом вибирати собі зверхника і протектора і з огляду на згадану “нужю” почали в 1490-х рр. переходити в інтересах “грецького закону” під зверхність Вел. кн. московського.

Переїзд патр. Феофана дав привід козацькому війську зимою 1619/1620 р. відновити свої зносини з московським правительством і устави наново приятні відносини після всіх пустошень і руйнувань, завданих козацькими ватагами під час Смути. Формальне “пробачення” за це цар дав козацькому війську в 1625 р., але вже козацьке посольство, що було в Москві, на новий рік 1620 приготувало для того ґрунт.

Отже, по тім всім не повинно бути для нас несподіванкою, що в 1622 р. звісний нам Ісайя Копинський, висвячений Феофаном на єпископство перемиське, але фактично далі займаючись організацією своїх приграничних лубенських монастирів, висилаючи до московського царя слезницю з благаннями матеріальної помочі для цих монастирів і для безпечності усно переказуючи через своїх посланців своє бажання перейти з своїми ченцями за московську границю від польського гоненія, коли на це буде воля царя, заразом велів переказати і більше — що всі православні Польщі і запорізькі козаки носяться з гадкою перейти до Москви, коли їх поляки притиснуть. Такі прохання він поновляв і пізніш.

Восени 1624 р. сам митрополит Ійов — очевидно, за спільною волею і відомом київського осередку, вирядив уже цілком формальне посольство до царя: поїхав фунда-тор Луцького братства Ісакій Борискович з печерським старцем (титулюють його “архімандритом”) Памвою Бериндою. Памва повіз в поклін лаврські книги, а Ісакій митрополиту грамоту з проханням вислухати усне доручення, дане через цього Ісакія яко “мужа во всѣм вѣрна и тайну царскую могуща сохранили”: щоб цар прийняв під свою руку Україну і військо козацьке, пробачивши козакам їх пустошення московських країв під час Смути, з огляду на утиски православної віри від поляків і небезпеку польського наступу на козаків — її єдиних оборонців.

Я вважаю потрібним навести ці прохання владиків — як паралелю до наведених вище суплік, “Верифікації” і “Юс-

тифікації”, писаних на польські адреси. Вони мають не тільки політичний інтерес, а й літературний. Пишучи на польські адреси по-польськи, в термінах і ідеології шляхетської Річи Посполитої, на царську адресу, навпаки, вживали старих традиційних форм церковнослов'янської мови і різних риторських окрас церковного стилю. Місцями їх писання заплутують конструкцію до незрозумілості, сильно нагадуючи шумне послання Місаїлове, іноді ж дають гарні образи і ритмічні каденції; як літературні вироби вони, в кожному разі, варті уваги. На жаль, тільки декотрі листи маємо в оригіналах, інші в московських відписах, не дуже справних¹.

Перша супліка Ісаїї Копинського (“список”):

“Благочестивому и христолюбивому князю и великому царю восточному, самодержцу Великия Росии, Москвы и иных земель многих государю, царю, великому светилу российскому, Михаилу Феодоровичю содержащему скифетр царствия.

Благословения божия благоденствия, мира, здравия, многолѣтствия державе твоей от Господа Бога вседержителя недостойный раб твой и богомolec топлейшии присно желаю.

Исаия Копинский милостию божиею епискуп и ексарха Малой Росии земли Киевской, раб твой и богомolec, тебѣ державному великому Государю, царю восточному московскому, ниско до земли челом бую и со умилением молю твое благородіе, просячі о жалованье, о святую милостию. Сотвори нам убогим и зеле оскудным богомольцом своим, понеже не имама к кому прибѣгнути. Царей и князей и бояр благочестивых не имама; всѣ отступницы от благочестивые вѣри нашей. Едины ляхи, вторыи унеяты, третіи сымеве еретичестіи. Отовсюду обстоят ны скорби і гонения на благочестие наше и церковь сионскую восточную, матку нашу, хотяще ны растерзаити аки² звѣре дивіи, и аки львы рыкают на христоименитых людей, хотяще поглотити. И нигдѣ не имама от них упокою, только всѣ, мы благочестивыи в маленьком кутку теснимося на Украине в

¹ Очевидні помилки, де можна, справляємо, не зазначаючи цього, в сумнівних місцях пояснюємо.

² В копії: яки.

земль Киевской, колько нас особ святительских благочистивых, которых посвятил на степень святительства все-святѣйший патріарх ерусалимскі кир Феофан, который был и в вашей величѣй державе.

Сея ради вины ко твоему благородию прибегаем и о жалованье просим. Не имамы ниоткуда инуды жалованья и казны: бо аз недостойный раб твой и богомолец сожительствоваю на пограничной твоей земль в державѣ великого короля польского. От града державы твоея Путивля верст пятьдесят, в мѣсте Лубнах, на пушѣ, над рекою Сулою нове залежилем¹ будовати святую обитель преображения господа нашего Иисуса Христа на Мгару. И другую имам обитель давняя за градом Прилукою — святой живоначальной тройцы, зовома Густині². В сих менованных обителях еже о Христе братія иноцы общежительно сожительствоуют и от своих трудов себѣ снискають потребное, не имуше ни откуду что восприятий.

И сего ради посылают ко твоему благородию посланца моего, недостойнаго раба твоего, священноинока Гедиона Слобыну, со послушником монахом Леонтием, просячи от нас твоего благолѣпия великого государя царя восточнаго московского, де сотвориши нам милостыню Христа ради, якоже рече Писаніе: блажени, рече, милостивіи, яке тиі помиловани будутъ. Дающаго, рече, рука не оскудѣет, но исполненна благодаті. За што яз, недостойный раб твой епискуп Исайя, со всею еже о Христе братиею моею, причетники церковными, схимоеромонахи, иеромонахи, иеродияконы, со старцы послушникамі монастырскими, числом сто пятьдесят, за тебя, великого князя и великого государя царя восточнаго³ московского, благовѣрные земли державца и прочих многих земель самодержца, и за твоі князи и думные головы, сынов боярских, и прочаго народу христолюбиваго державы твоея всегда повинен Господа Бога вседержителя просити в молитвах і во Проскомидіи. И по сем художному начертаніи моем, со всею еже о Христе братьею моею, тебѣ,

¹ Заложилем.

² Пустині.

³ Восточново.

благочестивому и христоролюбивому царю восточному раби твои присни до земля челом бьем.

Начертана сия грамота в богоспасаемой обители Мгарской Лубенской Преображения Господа Бога і спаса нашего Иисуса Христа, в лѣто от создания миру 7130, а от воплощения господа нашего Иисуса Христа, в лѣто 1622, мѣсяца декабрия 4 дня”¹.

До патріарха, з тої ж посилки:

“Всесвятѣйшему і всеблаженнейшему кир Филарету милостию божиею Преосвященному Патриарху Великой и Малой Росіи и до послѣдних великого океяну, мира, здравія и спасения и многолѣтствия от господа бога вседержителя вашему преосвященству недостойный в епископах Исайя присно желаю.

Всесвятѣйши и всеблаженнѣйши, пресвященный господине отче Филарете! Аз убогіи епископ Исайя ко вашей святительской милости братіи своих посылая пишу, понужен сии нужных требованьем. Не имамы бо никамо прибѣжища и пристанища, развѣ Господа Бога и благочестиваго и православного царя московского, всея Русіи самодержца. У нас бо, якож самі вѣсте, отнюдь православие умалися і вѣра благочестива оскудѣ. Всюду ереси, всюду не благочестивыи. Ми днесь новопосвящении, иже нас святѣйші жі патріарх иерусалимский кир Феофан Посвятій, еже и у вашей православной земли бых, — не имамы, где приклониті головы свояи. Всѣ здѣ на Украине предѣле киевском сотѣсняемся, от всюду гонение, от всюду нужда, от всюду беда; не имами откуды что нужных взяті Сего ради дерзнул послаті ко православному вашему царю о милосердие прося. Молю вашу святительскую милость: яко да сходатайствуете святѣм вашим ходатайством милостину и помілованье! Аз винен буду всегда вся дни жизни моя за православного царя і за вашу святительскую милость Господа

¹ Московська копія в "Малорос. справах" Посольського Приказу 1622 р., серед актів подорожі до Москви Слобини, л. 3; надрукована була в "Матеріалах" Куліша, для нинішнього видання зрівняна ще раз, тим пояснюються деякі відміни; правопис очевидно помосковщений, я його не виправляв — тільки деякі помилки.

Бога безпрестани проситі. И не оставіше прочее со вашею святительскою милостію посланцови моему священо иноку Гедиону устнѣ рещій и бесодоватій других, пречее молитве и благословенію вашей святительской милостію свою худость вручаю.

Начертана сия грамота во святой обители Мгарстей пресвѣтлаго преображения господа нашего Иисуса Христа в лѣто 7130-го, а от воплощенія господа нашего Иисуса Христа 1622-го, месяца декабря 4-го дня.

Вашей святительской милостію всѣх благ радетьель и богомолеца присныи Исаяя Копинский, епископ и ексарха Малой Росіи рукою власною”¹.

Лист Борецького до царя — маємо його в оригіналі (титулатуру пропускаю):

“Смирный и недостойный богомолец Іов Борецкий, милостію божією архієпископ митрополит кievский и галицкий твоему пресвѣтлому царскому величеству и Богом украшенному образу и богосіятельному лицу смиренія своего нижайший до пресвѣтлых царских стоп и до самого лица земнаго поклон с молитвами к владыцѣ Христу непрестанными припад отдает.

Пресвѣтлый и богоукрашенный царю! Якоже нѣкогда Іосиф прекрасный сый патріарх от патріархи смотреніем божіим в чужду краину братіями своими в землю Єгипетскую проданный, господин и владыка всему Єгипту, поставлен о прекормленію в богопопущенную казнь не токмо Єгипту, в немже начальник явися, и прочіим странам и языком, но и самому роду, племени и братіям, ими же продася, послѣжде и прелюбезному родителю не токмо не скуп пшеницопродавец, но и зѣло щедр и премилостив и тѣмже, ими ж продася, единоотечным братіям, предателем своим, родитель вторий и благодѣтель богат поставися. И о всѣх милостивнѣ пометства, и единоутробного си Веніамина благоутробнѣ с слезами пріятова.

Тако и твое пресвѣтлое царское величество, о цар от царей сый, отрасль и племя великих всея Россія самодержцов! Божією волею и его всесильным мановеніем не в чужду заведен краину, но свою от заведенія свобождаий

¹ Там же, л. 6.

землю, десницею вышнего царскую въспріял еси діадиму, Російскоя великая державы увѣнче ся вѣнцем и облечен бысть порфиною, яко да в первых — ратная от твоея держави оточив силою креста, ту без бѣды сотвориши. Таже да благочестивых род и церков православных в тузѣ работы в злочестивых и безбожных Агарян озлобленіи обретаючи ся щедротами ти царскими утѣшиши. Послѣди же и о нас, Російскаго ти племени единоутробных людем державы ти и твоему самому царскому величеству родом плоти и родом духа единая святого соборная апостольскія церкви людем же и градѣх — от нихже банею пакибытія в прародителях ти языческую оттраяс слѣпоту; свѣтом благорозумія просвѣти ся и в порожденіи от воды и духа сыноположнія дар пріят. Глаголю: послѣди же о святѣй родительниці церкви в нас обрѣтающей ся, и о нас, юнѣйших ти братіях; да паметствуєши! И хлѣба прекормленіем щедротами ти милости и промыслом о свободѣ — обою за родитель тѣм благоволеніем божіим явишишь.

О нихже владику Хреста и твою пресвѣтлую царскую державу смиреніем предающе умильно молим, яко да хлѣбом державы ти препокоєни, возвеличим возвеличившаго тя имя Бога нашего!

И сего ради убо; пресвѣтлый царю, возносим¹ сія к пресвѣтлому твоему и нищелюбивому царству и се о Хрестѣ брат и сослужитель смиренія нашего, боголюбезный епископ луцкій и острожкій, восточного православія рукоположенный купно с нами от святѣйшого патріархи іерусалимскаго, господина и отца, господина Феофана, странствующаго от пресвѣтлоя державы ти Московскія, господин и отец Исаакіе; желая царскаго ти великаго милосердія поиде к вам.

Понеже здѣ в державе великаго короля польскаго, государя богом попушеного² над нами,

умножившейся злочестивой уніятской от апостатов церкви святого восточная ереси,

иже поклонишась тому, емуже отцы наши никогдаже не поклоняху ся,

¹ Нечітке слово (...нос...), значення приблизно таке.

² Я відзначив розбивкою сей характеристичний вираз.

и изменише прародительную отеческую восточную вѣру
в латинскую западную новотину;

и отступиша от преданій отец святых,

и сопротивиша ся истиннѣ,

и всячески гоненіе на православных, не хотящих послѣдо-
вати нечистотам их, воздвигоша.

Найпаче же нас, православных епископов, от престол,
от мѣст и от обителей наших изгнанаша,

и до крове на святую православную вѣру въоружишася;
олтари господни оскверниша,

церкви православныя в латинскую прелесть преврати-
ша,

и просто реши — всесильнѣ и королевскою державою
меч на православных обратиша.

Тѣмже мы, помняще реченное: укройте ся в малѣ, дон-
деж мимо идет гнѣвъ, се здѣ криющесь под крылѣ хрестолю-
бивого воинства черкаских молодцов; восхотѣхом посещати
и великодержавное владычество ти. И молим ся правос-
лавному царствію твоему, да сподобиши и сего свободна
прийти ко своему пресвѣтлому лицу, яко носяща благос-
ловеніе от святѣйшого престола митрополіи киевскоя
іерусалимское и мужа в всем вѣрна и тайну царскую могу-
ща сохранить.

Смуже да вѣвѣрится пречудная и многомилосердна дер-
жава твоя с всякими щедротами; молюся.

И милости Христовы и благословенія пресвятого и жи-
воприемного гроба владычня иж в Іерусалим, от митро-
поліи киевскоя препосылаю и свое недостоинство с при-
лежными молитвами царской ти памяти...¹ вручаю.

З обители Архангеловы храма Златоверха в богоспасае-
мом градѣ Кіевѣ августа в 24 (день), в лѣто бытя міра 7132,
смотренія же Владічня 1624, індікта 7.

Твоего пресвѣтлаго царского величества всегда раб и мо-
литвенник Іов Борецкий, смиренный митрополит киевский,
рукою власною”².

¹ Нечітке слово.

² Автограф писаний тою ж рукою, що і підпис — Борецько-
го — на двох сторінках удвоє складеного аркуша, на стор. 4 печатка
з написом... Іов Борецкий “Подлинныя Малороссійскіе грамо-

Лист Ісакія Борисковича до патріарха Філарета:

“Всесвятѣйшему и блаженнѣйшему о Христе отцу отцем, господину кир Филарету божією милостію патріярху московському и всея Великой Россіи.

Должное поклоненіе; яко верховнѣйшему пастыру красныя ночи¹,

благовѣствующія нам мир благочестія святого восточного, и благая духом

благоговѣйне обლობызаем.

Дывным божіего смотренія таинством хранимому и на висоцем апостольском престолѣ вѣнчанному, и многими пречистые матере божое и угодников его чудодѣйствіи сіяющему,

от начала просвѣщенія великим спалительного крещенія свѣтом просвѣщащеся,

благочестивими царми и великими князями и святителями паче солнца чювьствьнаго сияуще,

нынѣ же паче и паче божія благодать въсія в державном царствіи доброцвѣтушаго скиптра пресвѣтлого царя и великого князя Михаила Федоровича,

от тебе, свѣтлой зарѣ и отрасли въсіявшей, самодержца всеа Россійстей земли.

Тѣм же, всесвятѣйшій отче и пастыру добрый, аз смиренный и недостойный,

божію ж милостію ми молитвами обрадованной пречистой богородици,

естьесми смиренный епископ луцкий і острожкий православный,

възведеный на престол епископський

и хиротонѣсанный от святѣйшого патріархи іерусалимского Феофана,

в сіе время брѣтающий ся при освященных обителех Печерских,

купно с преосвященным митрополитом нашим киевским Борецким Іовом. —

ты” москов. архівосховища № 2. Було надруковано в “Материалах” Куліша, не дуже справно; для нинішнього видання перевірено.

¹ Півночі себто.

Понеже навѣтницы и супостаті и враги креста Христова,

унѣтовѣ и отступьницы вѣры святой восточной, с царем их игонителем на благочестіе наше, изогнала нас от столиц наших в епископских и посадиша своих законопреступных, и жити нам в благочестіи не допускают, крови христіанскіе проливают, церкви Христовы разаряют и отдохнуть нам в благочестіи не допускают.

Якоже и услышана есть не единою твоим святым ушам пастырским. —

Да увѣси же, святѣйшая глава: о моем окаянствѣ, же есмь ся тут в той земли родих, ино ученик есм приснопамятного небожчика святѣйшого Мелетія, патриархи александрийского.

Седм лѣт в послушаніи ему послужих:

и діаконьскій степен от святою руку его въсприях, и к святому Іерусалиму от него послан бѣх,

и при святом Софроніи патриарсѣ едино лѣто сътворих, и оттоль възъидох в Анѣтіохію вѣдѣти святѣйшого патриарху Іоакима,

и паки възвратихся к приснопамятному Мелетію,

и только жива его обрѣтох иже при моих очех успе на день въздвиженья чесного креста.

По сем приеемник его бѣ престола апостольскаго александрийского Кирил Кандийчик с Кандіи родом,

иже нынѣ вселеньским патриархою ест, от которого на презвитерскій степен освящен бѣх,

и в Святой Горѣ пятнадесят лѣт сотворих.

И оттоль приидох съглядати братію мою,

у Ляхийской земли бѣдѣствующую от законопреступных унѣтовѣ.

И с ними и аз бѣдствую.

И теко одолѣвают нам законопреступници,

и не имѣюще свободнаго мѣстца, гдѣ жити в святом благочестіи,

да не погубим в старости бѣдной трудов своих,

що-смы ся мало были потрудили в молодости лѣт своих,

тепер нестерпимые бѣды терпим;
 только радость маем,
 же за святое благочестіе,
 якож отци наши за вѣру умроша,
 и терпѣніем течаху,
 взираючи на начальника своего Іисуса.

А понеже помысл свой пред себе взяхом,
 помощію Христовою и молитвами пресвятой богороди-
 цы,

яко же к второму Іерусалиму,
 тако к святому царствующему богоспасаемому граду,
 в немже живеши, святѣйший отче,
 и на том святом и чудотворном мѣстѣ,
 аще благословити будет святая душа твоя,
 прославити бога в Тройци единого,
 жилаем и твое лице апостольское,
 якож иногда Мелетіево,
 любви святое и благословеніе сподобитись усердъствую,
 и жалованьем твоим пастырским отеческим милосер-
 дным помилован быти

и пущен свободне в святыи царствующий град — с сле-
 зами молю.

Да не будет труд наш тощ,
 и сѣдины нашѣ да не посрамлени будутъ от врагов на-
 ших.

А нужднѣйшее потребности еж ми есть вручено, не есть
 мощно писанью предати, якож свѣдетельствует ми и книга
 преосвященнаго митрополита нашего Борецкого, господа
 отца Іова.

Аще ти Бог повелит успокоити старость мою жа-
 лованьем своим, господским и паки отпустиши мя
 с миром божіим, и пожалованьем своим к своим
 людем, възделѣющим приход мой въскорѣ видѣти
 точию от твоего святого апостольского лица, и
 успокоиши старость мою, да ты упокоит царство
 небесное и лоно Авраамово с всѣми святыми,
 аминь.

Молитвам ся святым и благословенію апостольскому по-
 ручаем.

Писан в Киевѣ, в монастыри Святого Золотоверхого Ми-
 хаила Архистратига мѣсяца августа 22, року 1624.

Твоєи святительскои милости зверхнѣйшого пастыра нашего и благодѣтеля недостойныи раб и богомольца присный Исакий, смѣренный епископ луцкий і острозкий, низко чолом биет дол земли”¹.

Ситуація дійсно була того роду, що не лишала православним ніяких перспектив на полагодження відносин в Польщі—Литві. Убийство православною юрбою Йосафата Кунцевича в місяці листопаді 1623 р. в Вітебську дало клерикальним кругам слухний повод до нових репресій на православність, обгострених до найвищої міри. Митроп. Рутський виступив з новим процесом проти Віленського братства і проти Смотрицького — що це він своїми листами і всією своєю діяльністю призвів до вітебського інциденту. Обставини були настільки непевні, що Смотрицький за краще вважав виїхати до Києва, а звідси в далеку мандрівку до патріархів. У Києві в його неприсутності теж стався інцидент у стилі вітебського — хоч і не такий яскравий. Збіг різних подій настроїв тутешню православну людність дуже тривожно і підозріливо щодо можливих уніатських замислів на київськiм ґрунті. Восени 1624 р. помер Плетеницький, як ми вже знаємо, і в православних київських кругах дуже боялись, щоб уряд не схотів обсадити печерську архімандрію яким-небудь уніатським кандидатом, минаючи печерського обранця — Копистинського, поданого королеві на затвердження. Подразнили православне громадянство також заходи священика Івана Юзефовича, колишнього наступника Борецького на воскресенській парафії на Подолі, що, перейшовши на унію, став претендувати на якісь православні церкви (можливо, ту ж Воскресенську), і тепер його підтримувала лояльна частина київського магістрату: війт Федір Ходика, Созон Балика і ін. Війт запечатав спірну церкву (козаки говорили навіть в числі багатьом — церкви, і це прийнято було за симптом нового уніатського натиску). Козацьке військо вважало потрібним взяти київську православну громаду під спеціальну охорону, і вислано двох полковників, щоб змобілізувати козаків київської око-

¹ Автограф там же, № 1, писано тою ж рукою, що й підпис — Борисковича, на двох сторінках удвоє зложеного аркуша, на 4-ій стор. адреса і слід печатки. Друковано в “Матеріалах” Куліша не дуже справно.

лиці і пильнувати православного стану володіння від яких-небудь небезпечних наскоків. Коли під той час під Київ приступили дві польські хоругви під проводом звісного авантюриста Лаща і в самім Києві з'явилися жовніри з цих хоругов, це було прийнято за початок уніатської акції, підтриманої коронною зброєю. Кілька тисяч козаків з'явилися в Києві, і сталась мала революція. Арештовано тих підозрілих жовнірів, війта Ходику схоплено і стято, так само Юзефовича. Запечатані церкви розпечатано, воєводського замісника, що хотів гамувати справу, зневажено, і взагалі сталася велика і для престижу польського уряду в високій мірі неприємна замішка — “велика тривога не тільки між посполством, але теж і межі шляхтою”¹.

В такій ситуації українські, зокрема київські, круги не могли нічого доброго сподіватися від правлящих сфер. Хоча з попереднього сойму (що засідав під весну 1624 р.) релігійна справа була перенесена на найближчу сесію, призначену на січень 1625 року, але київські круги цілком махнули на нього рукою — сойм був “отчаяний от христоробивих”, як висловлюється м. Йов, “бо вже навкучилось велике презирство їх”, як пояснює один київський лист того часу. Навпаки, треба було з усього сподіватись, що польський уряд, полагодивши за останні роки свої заграничні турботи, як не сьогодні, то завтра візьметься і до козаччини, що фрондувала і йшла врозріз з урядовою політикою не тільки у внутрішній політиці, але й у заграничній (не перестаючи зачіпатися з турками), а приборкавши, зліквідує й останнє київське прибіжище православної ієрархії. Тому київські українські політики, з митр. Йовом на чолі, напружено шукали якоїсь опори на найближчі часи.

Скоро по тім, як виїхав з своєю місією до Москви Борискович, перед цими київськими кругами заблисла нова політична комбінація, що, на їх погляд, могла заінтересувати московський уряд та попхнути його до інтервенції в українській справі. До Києва приїхав звісний авантюрист Олександр Яхія, що називав себе наслідником султанського престолу за батьком, а потомком старої візантійської династії Комненів — за матір'ю. Довгий уже час шукав він способів зложити спілку християнських держав, яка б поча-

¹ Про цей інцидент в історії України, VII, с. 530–2.

ла війну з турками, щоб посадити його, Олександра, на отоманським престолі і зробити кінець з пануванням ісламу в старих візантійських володіннях. Так звані лісовчики — добровольці з польсько-литовських країв, що брали участь у Тридцятилітній війні по стороні Австрії, здивавши цього Олександра в Відні, порадили йому звернутися до класичних перебійців з магометанським світом — українських козаків і через них шукати помочі Москви. Олександр звернувся до митрополита, і той переправив його на Запоріжжя, а сам занявся підготовкою нового посольства до Москви, за участю самого Олександра. Наскільки митрополит і його київські товариші вірили фантастичним оповіданням цього авантюриста, цього вони нам не відкрили. Але вони поспробували, чи не вдасться взяти на ці оповідання Москви: чи не вдасться взяти на ці оповідання московського царя. Олександр оповідав у своїм листі і через своїх послів, що греки, болгари, серби й албанці вже присягли йому як своєму законному цареві і чекають його приходу; поміч йому обіцяв король іспанський, князь флорентійський й інші землі; Запорізьке Військо обіцяло післати з ним на війну 18 тис. війська, а саме зложило умову з кримським ханом Магометом і його братом Шагін-Гераєм, що збунтувалися проти свого зверхника султана, і вони обіцяли післати з ними своїх татар! На весну Олександр збирався йти морським і суходутним походом на Отоманську Порту і просив московського царя теж прилучитися до його плану: допомогти хоч грошима, хоч військом.

Коли б цар схотів узяти участь у цій лізі визволення балканських християн, він став би фактичним протектором України — козацтва і православної церкви, і в дальшій розвою це могло б мати два висліди: або цар ввійшов би до конфлікту з Польщею й поміг Україні визволитися від польської кормиги, або польський уряд, що показував охоту підтримувати Гераїв проти Туреччини і взагалі свою згоду з турками не вважав дуже певною, став би по стороні ліги і мусів би злагодити свої відносини до козащини і православної церкви. Напруження б пройшло, і уставились би якісь можливіші відносини з ним.

Але московський уряд не відважився мішатися в цю справу, почувавши себе ще дуже слабо по перебутій смуті. “Царевичеві Олександрові” були післані багаті дарунки, але

помочі в задуманій кампанії відмовлено. А щодо переказаної Борисковичем пропозиції — прийняти під царську руку Україну й Військо Запорізьке, бояри, розпитавши докладно про все, констатували, що справа ця не організована, всенародного рішення не винесено, козаки не готові до планової боротьби з Польщею, а забавляються авантурними походами на турків. В таких обставинах цар не може мішатися в їх справи. “А як в будучності буде вам від поляків кривда в вірі, а у вас проти них буде міцна думка і постанова” — тоді московський уряд серйозно задумується над способами визволити православну церкву від єретиків¹.

Скептична гадка московських політиків оправдалася: козаки не підготувалися відповідно і, занявшись походами на Туреччину, дали польському війську змогу захопити їх несподіваним походом, восени того року, зовсім не приготованими. Гераї в рішучий момент їх не підтримали, задарені поляками, і козацьке військо, загаявшись і стративши час, не могло відповідно стрінати польського гетьмана Конецпольського, коли той з помічними полками різних заінтересованих магнатів посунув у саму глибину козацьких осель: староства Канівського і Черкаського. Після кількох кровавих битв козаки капітулювали і договором, списаним над Куруковим озером (тепер Круків проти Кременчука), зобов'язалися виконати поставлені Конецпольським умови: зменшити козацьке військо до шести тисяч; не ходити без волі польського уряду ні в які походи; живучи в панських маєтностях, підлягати владі своїх поміщиків і под².

Широкі політичні плани і претензії козацькі, котрими вони рік тому дивували всю Україну³, були підтяті. Щоправда, спеціально в церковній справі козаки дуже твердо обстоювали своє право і обов'язок охороняти інтереси віри, і фактично в київських відносинах не наступало для православних різкого погіршення. Тільки парафію вбитого Юзефовича (теп. Трьохсвятительську церкву), що після його смерті лишилась нічим добром, королівські комісари віддали назад у володіння уніатського митрополита. Ані Борецький, ні Копистинський (затверджений королем ще

¹ Про це в Історії України, VII, с. 523–6.

² Історія кампаній в VII т. Історії України, с. 543 і далі.

³ Див. там же, с. 518.

перед кампанією), ні хто інший з православних проповідників не потерпів: за все попереднє проголошено амністію.

Але енергія боротьби була зламана. Почали виходити наверх настрої компромісові, опортуністичні. Єдиний український фронт захитався. Між непохитними представниками старого благочестя, підтримуваного “неученими попами” (як їх потім називали могилянці), і козацькою масою, з одної сторони, і різними вище і нижче поставленими компромісовцями, з другої, стала виразно зарисовуватися небезпечна шпара, що дуже занепокоїла українське громадянство. Вона викликала новий літературний рух, серію полемічних і апологетичних творів, що наповнила останні 1620-і рр. і перші 1630-і роки. Зараз перейду до неї, а тут доповню серію слізниць на московську адресу ще кількома небезінтересними з літературного погляду нумерами.

Друга супліка Копинського (з оригіналу):

“Святѣйшему и блаженнѣйшему отцу и великому государю кир Филарету Никитичу божиею милостию патриарси московскому и всея Руссии, даже до послѣдних, Великаго Окияну, смиренный епископ и ексарх Исаіа Копинский нижайшее поклонение сотворяю; мира, здравия и спасения, и со иже слово истинны исправишими добрѣ святыми древними патриархи во горном Иерусалими со водворения, яко сын о святом дусѣ и убогий богомолец вашей святительской милости, господину моему от Христа Бога истинно сподобитися желаю и всегда о сем молитвую.

О благодати ея же мимошедшаго времени, от сына твоего, царя, государя и великаго князя Михаіла Федоровича и от тебе, господина моего, три сороки соболей жалованья со грамотами, через послушника моего священо-инока Геддиона, восприях, благодарственная восписую великому царю, государю и великому князю Михайлу Федоровичу и твоей святительской милости, светѣйший отче господине. Паки второе послах ко сыну твоему, ко великому царю, государю и великому князю Михайлу Федоровичу всея Руси самодержацу и обладателю, бия челом его царской милости, вкупѣ и вашей святительской милости, святейшему отцу и великому государю, о пожалованье нужных ради потреб монастырских, понеж убози есмы, не имамы не откуду помощи и вспомоганья: отвсюду в во обстоянии есмы.

Их же ради посланца моего из монастыря моего Ладинскаго послах священо-инока Мефодия-строителя монастырскаго со старцы других монастырей моих: Лубенскаго и Прилуцкаго. Вашей державы молим, величество ваше, убожество наше ущедрити на сооружење и украшење церквей и строение монастырскаго. Мы же, смиренные и убогие богомольцы вашего величества, сподобляеми таковым благодатем, яко же во обителех наших молитвующе и всегда должны будем во монастырех наших о великодержавном государе, и о вашей святительской милости, и о ее милости ровно-усной и благородной инокинѣ, великой государыни Марфе, в недостойных мольбах наших памятствовати.

Писан у Ладинѣ во монастыру Покрова Пресвятыя Богородици от создания мира 7134 го, от воплощения же спасителя нашего 1625, месяца ануария 19 дня.

Вашей всесвятительской в духу сын и низайший богомольца Исая Копинский, милостию божиею, епископ и ексарх рукою власною”¹.

Лист до путивльських воеводів за монастирськими утікачами-черцями, що самовільно покинули монастир і помандрували за московську границю (оригінал 1627 року):

“Обрѣт... у немалу еже писати к вам, о благородниі синклитове, уповая, яко христіяном сущем христіянская внимати. Єдиномысльни єсмо в вѣрѣ христіяне и мирници божиею благодатию днесь и жалованья от благовѣрнаго государя и великаго князя Михайла Федоровича сподобляеми, за што виновни єсмо Господа Бога молити, дабы мирно царство благочестивое, великодержавнаго государя и самодержца благовѣрнаго соблюдаемо во многа лѣта. Понеже яко солнце с востока выходя, всю землю просвѣщает, тако восточнаго христіянскаго благочестиваго царя и великаго князя Михайла Федоровича благодатныя луча щедрот во всей поднебесной христіян бѣдствующих милостыня лучами озаряя, утѣшает, подавая требующим довольно. Єму же со всеѣми вами державными земля сторицею в

¹ Малор. подлин. грамоты Московського архівосховища, досі не друковано.

сем вѣце да воздаст Христос Бог и в будущем живот вѣчный.

Но суть нѣциі мнози недостойніи таковых благодатей жалованья великого самодержца, иже змѣною и воровством, и буде имже ни турецкая неволя, ни обстояніе еретичества стужает се зде, близ предлуг московских, з наших монастырей Прилуцкого и Лубенского, точию дабы с послушанія утѣкши самоволиѣ отсюду сласте восприятіе обрѣсти. По божественных отец правилом сицевіи да суть канони писали, аки порочници, досадители своему обѣщанію и хулници имени божія, им же идеже аще идут, клятва послеѣдует, а не благословеніе. Съя бо, рече, со благословеніем и пожнет: аще бы кой из старцов наших со благословеніем и молебною намогою — тамо таково будет ся приимати, а измѣнников и воров бездѣльных бы назад до нас возвращати мает благовѣрный цар, кромѣ змѣнников, и воров, прямых истинных богомолцов. Иже бо здѣ безчинник изменник, и тамо лучший не будет. Чаю што уже и дознали есте, и нынѣ нѣциі зворовавши, не мало поуѣкали тамо до вас, — цѣлое их десят; на имя: Іов, што вже там был у Путивлю и поворовавши там, сюды утѣк; а тепер опять тамо пошел. Другой Фома, 3) Кирило, 4) Давыд, 5) Євстратій, 6) Паисей, 7) Ванько, 8) Хилко, 9) Сахно, 10) Михайло.

Таковая сонмища святотатству и всякой злобѣ и лукавству виновна. Не мое слово судѣте, ваша милость, — Василія Великого правило: Аще кто, рече, от инок идет во нѣкий путь без повелѣнія игумена своего, да отлучится братства седмицу едину, творя поклон тысящу; и аще, молю, где без благословенія пойти не повелѣвает, коль ми паче отлучитись отца и братіи и пойти гдѣ хотѣти. Кья правила, где тако повелѣвают. Правил святого Василія тако чаять. Аще хощеша, — рече, — оставити обитель, в ню же еси призван был Богом, оставляеша отца и братію, кромѣ ереси. Чаю, яко и у вас сего блюдут опасно, абы самоволиѣ старцы не волочили ся. Што ж у вас не ведется и правила не повелѣвают, и нашим волоцюгам безчинно ходити тамо возбраняйте, наказавши яко же подобает, и с запрещеніем воспять паки возвращайте, за што тако и у вас казнят, як

за змѣну; чаю ни за што так, як за змѣну; што ж вам не любо, и нам не зычте и вторицею. Паки молим ваше благородство, — таковой обиды нам творити, тым зрадцом не позволяйте, и лжам их не увѣряйте ся, бо если бы што здѣ нас от Ляхов находило за вѣру гоненіе якое, чтоб до унѣи нас хотѣли навестати, сами быхмо старцовѣ с молебными немотами до благовѣрнаго вашего царства пустили, и не точию старцов, но и сами не где инде, точию тамо до вас християн. А нынѣ еже благодатию божию мирствуем, о вѣрѣ прочее благодати божей вас и себе вашей приязни отдаем”.

Приписка іншою рукою, мабуть, самого Ісаї:

“Молим со прилежанием, ваше благородіе, яко да воспять возвратите таковых змѣнников и попирателей закона божия и своего обѣта, иже пакость и немалу обиду всѣм содѣявше, без благословенія зрадецко побѣгоша, и в напотомное таковых ругателей да не приемлете, иже, бо zde невѣрен обрѣтесе, и тамо невѣрным и измѣнником всяко будет. Молим ваше благородіе и вторицею слезне, да неприяты будут у вас таковыє”¹.

Супліка до царя 1629 року (список):

“Благовѣрному, единому, истинно-православные вѣры свѣтилу благочестия, велико державному царю, государю и великому князю Михайлу Федоровичю, всеа Росіи самодержцу і иних земель и стран государю и обладателю убогий богомолец вашего царского величества, смиренный архиепископ Ісаія пресвѣтлому вашему царскому величеству поклон до земли сотворивши, многолѣтного благополучного здравия, со благовѣнчанною вашего царского величества царицею, и на противныя крѣпко храбрования и всесильного вишнего царя воеводством. Ему же держава не прикладна и сила непобедима, и его ж руку царство и власть, иже и царѣй поставляет и сильнѣм странами земля владѣти повелѣвает; ему ж бысть яко достойна(я) и образоподобная суца поставити властелина земли достойна, — де сподобит тя уллучити и небесное царство.

¹ Автограф там же, № 19.

И великому святителю благочестия кормила, милостию божиею патриарсе московскому и всеа Руси и иных варварских (!) православия учителю и благонаставнику, великому государю и святѣйшему отцу Филарету Никитичю долгодѣйствием мира здра(в)ия іже в горном Іерусалимѣ с государем истинным и соводворением вашей святительской милости от Христа Бога сподобитись желает.

Смирения наше вашему царскому величеству государѣй бьючи челом достовѣрне извѣщает моление иных богомольцов вашего царского величества иже под мяя убогия паствы назидательством з монастыря Лубенского и Густынского еромонах(ов), дьяконов, старцов, і всего общаго жития сословие. Иже пустиша мольбу до вашего государѣй царского величества ігуменом, лубенским еромонахом Йовом, при нем же священноинок Генадий и старец Иоила келар, и служка Илияш Бураковский з Густынѣ с строителем Еуагрием и намѣстником священноиноком Иринархом и дьяконом Коментарием, при них же служка Иван, бьючи челом вашему царскому величеству Богу плод носиша. Ови убо на Мгару тепл храм благовѣщение пресвятые богородицы со трапезою создавши, ктиторства ваша царское милости в мольбах своих памятствуют. Сиі же в Густыни — большой храм святяя живоначальныя Троицы — о вашем, государѣй, многолѣтнем здравии молят. Ныне ж паки новой овинаж большой храм всемилостивому спасу заложивши зиждут. Си иж тепл создавше рождество пресвятяя богородицы, на совершение ж и украшение не возмогающе за нищету, кромѣ босел и наданья на самой точию милости Христовой жительсвующе, свома руками тружajúщеся имут хлѣб. О большем же, еже по тцанию ими прибавлений хвалы Богу вам, государем, бьют челом, молят за ради бога и обычного дародарства государѣй, пожалуйста да множае возблагодарят. Елико бо кто великим благим сподобаетца, толико должен есть воздавати благодарение. Притом прочее государѣй они (?) и свою худость щедролубивой и милостивой ласкѣ вручаем.

Вашей, государѣй, царской милости, убоги богомолец Ісаия Копинский, милостию божиею архиепископ смолен-

ский и черниговский, ексарха патриарший рукою властною”¹.

Реляція, авторекомендація, субмісія Андрія Мужилівського, що постригся в Печерському монастирі, можливо, в зв'язку з своєю кандидатурою на київську митрополію і дістав імя Анатолія (вона заховалася в московським перекладі², доволі несправнім, що стер з неї всю стилістику, тому я подаю її в скороченім українським перекладі).

“Святіший, преподобніший і преблаженний патріарше преосвященних держав Московських і всеї Росії, пастирю мій! Сповняю волю великозичливого державі Московській пастиря і спасителя(!) нашого кир Йова Борецького, митрополита Малої Росії і мого господина, докучаючи тим моїм листом святійшому лицу твою. Приношу мій поклін чолом до землі, бажаючи одержати одробину благословення великосвятительського і пробачення моїм поганим ділам: як там з твого благословення й пробачення безнастанно користають, аби і я, негідний і далекий піп, сподобився освітитись промінням пресвітлого того сонця. А при тім подаю під премудрий святительський твій розсуд осторогу благочестивому царству, як то покійний святитель наказав мені: хоч би я й мав бути зрадником і ворогом своїй державі, я більше над душу люблю благочестіє, щоб воно розширялося.

Це короткими і правдивими словами свят. твою подавши, прошу подати мене до відома благочестивому пресвітлому і ніколи не переможному монархові — цісареві московському як посліднього його служебника (“холопа” в перекладі) буде мати в мені постійного слугу і богомольця. А до відома свят. твого подаю, що по смерті нашої королеви вибрано 100 ротмістрів³ і велено їм потайки збирати вояків і запорозьких козаків не на що інше, кажуть, як на безбожну мету — на нічим не повинне Московське царство, про котре зо мною свого часу королевич Володислав говорив, аж несамовитий з великого лакомства (“во иступлении ума для великое сладости”). Тому будьте обережні й пиль-

¹ Малорос. справи, 1629, стовб. 2., лл. 5–9, московська копія.

² Шведські справи кол. посольського приказа 1631 р., стовб. 9, л. 77.

³ Усно Гладкий з його слів говорив про 170 ротмістрів.

нуйте тих сил, щоб лихе лукавство польське, того предтечі антихристового, не наробило шкоди правдивому благочестію в прешироких царстві. Треба думати, щоб того сильного коня загнuzдати, об'їздити і собі присвоїти¹. А потім треба подбати, щоб благочестивий цар присвоїв собі як приятеля Криштофа Радивиля слуцького, гетьмана кн. Литовського — від нього можна б довідуватись і секретні плани: я у нього маю велику ласу, і через мене це може бути зроблене. А стерегтись треба найбільше від Смоленська і Києва, зброїтись відважно і без всякого страху. Сили польські не міцні, сенатори повимирали, підроски у них тільки в жовнірах², а інші по школах вчаться — і це у них сенатори. Страшні вони тільки Військом Запорізьким — до того війська писали свої листи свят. патріархи константинопольський і єрусалимський, аби вони поклонились монархові московському, а воювати (з Москвою) під клятвою їм забороняли. Сих листів їм не віддано, але я буду старатись, щоб їх їм віддали.

Се доношу і кладу під ноги твого свят. і обіцую і надалі посилати всякі остороги, коли буде потрібно, і відомості певні. Прошу твого превеличества, аби мені нерозум і сміливість пробачив і мені своє патріарше благословення прислав, як дав еси давніше, пресвятий мужу, непохитний столпе благочестія, святому монастиреві Печерському.

Р. 1631, сентября 20 дня, пресвітлого святительства твого слуга і раб негідний, многогрішний Анатолій, новопоставлений священоінок, рукою власною”³.

Супліка Ісайї цареві після вибору на митрополію:

“Богом венчанному и от божественныя его благодати елеом ратости свыше помазанному и от правышния десницы величеством царства земнаго почтенному и, благовѣрному царю, государю и великому князю Михаилу Федоровичу, всеа Русии самодержцу и иных многих государств государю и обладателю, аз убогий митрополит киевский мира тишины со всяким радостнотворным благополучением и многолѣтного здравия з боговѣнчанною царицею и богоданными чады здѣ достойно и благородно Царствия вашего

¹ Мова, мабуть, про козацьке військо.

² А хлопцы у них топерво желныре.

³ Новоначальной священноінок.

и небеснаго царствія от царя Христа бога молю и молити должен есмъ величеству ти сподобитися.

Яко же пресвѣтлое богозданное солнечное естество мир весь просвѣщает, сице восточная церквѣ святого православія православная имущи царя святого, равноапостолнаго великаго Константина подражателя богоподобнаго милосердія, лучами свѣтозарне светлѣетца. Во вся бо вселенная конца твоихъ щедротъ м(илостив)ая истекаетъ еже. И азъ нищій присный богомолецъ вашего царскаго величества и монастыри мои не единою благодатию сподобихомъ ся, о нихъ благодарственная отъ сердца восписуемъ и мольбу ко Господу Богу о вашей благочестивой державѣ в недостойныхъ моленьяхъ нашихъ всегда приносимъ и преносити не перестанемъ! Но понеже и днесь понуди насъ нужда и многи бѣды и напасти паки толкати во двери милосердія вашего царскаго величества во еже ущедрити милостынею нищету нашу, понеже обнищали даже до зело.

Наипаче жъ азъ нищій, богомолецъ вашей царской милости, на него жъ днесь судомъ Божиимъ по отшествіи сего житія блаженныя памяти преждь меня бывшаго господина отца митрополита Іева Борецкаго паде жребіи митрополіи киевскіе, о ней же много пострадалъ и днесь стражу; яко же отъ супостатовъ и явственныхъ гонителей благочестія, сице и отъ мнимыхъ своихъ, завистию и рвениемъ томимыхъ. Отъ апостатов¹ же и на днѣшемъ² имѣніи пострадалъ, во еже приде ми и обдолжити ся напасти ради еже благочестіи и нужде послѣдовательныхъ свойствъ лишены быти. Много злобою и рвениемъ супостаты на ны вооружающа ся, хотяще всяко единою поглотити и до конца потребити благочестіе. Мы же одиначе Божіею помощію, аще и отовсюду зело утеснены есмы, поелику мощно, до нѣкоего времени противу злочестію ихъ опираемъ ся и вооружаемс(я). Обаче аще невозможно будетъ, богу грѣхъ ради попустившу³, вѣщше сопротивстати злочестію ихъ, къ вашей державѣ благочестивой, православнаго царя, приклонити главу умислихомъ, надежду несумнѣнну имѣюще, яко ваша царская милость насъ нищихъ не отыретъ и не возгнушаетца. Понеже преизобильно надъ

¹ Такъ в супліці до патріарха; в цій — супостатовъ.

² Патр.: внешнею.

³ Попустивше.

всѣми ваша царскія милости щедроты изливаютьца, вѣде, яко и мы убоги ея не лишени быти надѣем ся.

О сих всѣх и о иных нужных вещах нарочно посланников моих к вашему царскому величеству послах: честнаго, во иеромонасах, господина брата Иева, игумена нашего пустынскаго, а с ним братьев иноков трех честнаго иеродиакона Лаврентія строителя, бывшего затворника, и частнаго инока келаря Прокопія, и честнаго инока Галактиона казначѣя. Яко да о всем посланный от меня игумен изустно подробну сокръвенно о подлежащих известит, ему же сево вѣрихом, понеже вся через хартию изьявлятися извешевати не могут. И еже аще что посланный от нас речет и известит, да водворяетца¹ в сем ваше царское величество.

Днесъ же в присных обстоянїях сый не имѣя камо и камо притещи и обрести во оскудѣнїи своем в нуных руку помощи: благочестивых князей нѣсть, благородные велможа оскудѣша всѣ от восточнаго православия, на запад уклонишася, едва и то уже от худых и неславных при благочестїи и православной вѣры обретаетца. Сего ради к вашему царскому величеству, яко неключимый раб и присный богомолец моля претекати понуждаюся, яко да ущедрит худость нашу ваше царское величество на нужное церковное монастырское пребыванье. Аз же, яко присный богомолец вашего царскаго величества, должен есмь со всѣми моими сущими всегда непрестанно молитствовати Господа Бога, да соблюдает и покрывает державу царствїя вашего, кровом крылу своего от всѣх враг видимых і невидимых, и да покорит вся сопротивныя под ноги ваше, да безнавѣтно, мирно и безмятежно царствоваша на землі небеснаго царствїя з благоугодившими царями і всѣми святыми во веки вѣчнаго насладити ся сподобите ся. Аминь!

Писан в богоспасаемом граде Кїеве, в лѣто бытїя 7140-го, Плотскаго ж смотренїя 1632-го декабря в 31 день. Вашего царского величества нижайший послушник и присный богомольца Ісаїя Копинской милостию Божиєю архієпископ митрополит Кїевской, рукою своею”².

¹ Маб.: увѣряется.

² Московська копія, досить несправна, в “Грецьких справах” Посольського Приказу, 1632, стовп. 6, л. 12, прислана до Приказу

Супліка до патріарха (того ж часу) повторяє дещо дословно, що я пропускаю:

“Благочестия столпу непоколебимому и пресвѣтлому вѣры Православныя забралу и тихому пристанищу волнующимся бурєю во мирѣ сланого моря жития сего волнами житейскими возмущеніи, отцу отцем і Пастырю пстырем начальнику, великому государю всесвятѣйшему патриарху Филарету Никитичю московскому и всеа Русіи, — аз убогіи митрополит Києвскіи поклонение нижайшее сотворив, мира, здравия, благоденствия и благопоспешения во всяком дѣлѣ благом и еже царствию вашему в сохранитися непоколебиму и немятежну, преосвященству вашему вѣрно усердия моего желаю и Бога Вседержителя молю.

Якоже пресвѣтлое богозданное солнечное естество мир весь просвещает, сице — вышний архіерѣй Господь наш Иисус Христос светило тя благовѣрної истиною благочестію церкви своей святой постави добра стража и Пастыря, и богоподобнаго милосердія лучами светозарны свѣтлѣющая, ибо во вся вселенныя конца твоих щедрот милостыня истекает (далі як у попередній).

Сего ради к вашему величеству і преосвященству, яко не ключимый раб и присный богомолец моля притекати понуждаю ся, яко да ущедрит нас худых ваша святительская милость на нужная монастырская требованія. Понеж по измертвіи блаженной памяти преже мене бывшаго отца митрополита Ієва Борецкого, весь монастырь¹ выпустошен остался, не точию его ино, но и до одинаго патрахіля святительского при том мѣсте не оставиша, но вся разграбиша. Сего ради молю вашего преосвященства аще мощно на архиерейское служение на сак же и на иное святительское украшение пожаловати худость нашу коею либо вещию, или матерією, — понеже сего вашей святительской милости есть преизобильно, у нас же зело всего скудно. Яко да имѣти буду сие на благословение ваше святитель-

з одпискою путивльського воеводи з 13 с. с. січня, котрою він повідомляв про приїзд посланців Копинського. Друкована була в “Вісник Зап. Росії”, 1856, кн. V.

¹ Михайлівський, де резидував Борецький, а після нього Копинський.

ские милости, понеже есм раб и присный богомолец вашего преосвященства, и мощей¹ святых ко священнодѣйствию посвящения мира, також і антиминса, о нем же нужда ми предлежит к великому четвергу посвящения мира сподобити ся, понеж не имѣю его у себе. Днесь прилѣжно молю твоего величества и прещедраго пастыря, понеж у нас во сия вся зело оскудно, не имама гдѣ их достати, понеж Греченя мало бывають у нас, а прежде сего от них святых мощей доставали.

И паки со вторицею молю просити и молитствовати Господа Бога присно должен есмь о вашей святительской милостия. Сокровенне же и тайне к вашему величеству послах ради зѣлныя боязни от супостат, молю яко да бескоснения посланный от нас к вам возвратитца, и аще мощно, да повелѣнием православного царя препровожени будут до Густинского монастыря, для ради боязни стрегущих по пути. Прилѣжно вашу святительскую милость прошу и молю, яко да не презрит о сих всѣх моления неключимаго послушника и богомольца своего. Аз же молю и молити должен есмь, яко да ваше преосвященство, добрѣ словесно здѣ стадо упасши, во грядущей вѣчный жизни пастырем начальнику господу Иисусу Христу пресвѣтлым лицом явльше ся, преславный и прерадованный глас господень услышиши:

“Благий рабе и вѣрный, в мале был еси вѣрен над многими тя поставлю, вниди в радость Господа своего”. Ея же со всѣми святыми патриархи и архиерѣи да сподобитца ваша святительская милость”².

В коротких словах зберу свої думки, в чому я вбачаю інтерес оцих єрархічних слізниць на московську адресу.

З зовнішньої, формально-літературної сторони ці зносини підтримують старі традиції високої слов'янської риторики, що все менш і менш мають поля для вжитку в відносинах домашніх. Та нова літературна мова, що нею кори-

¹ Мощех.

² Московська копія в тих же “Грецьких справах” Посольського Приказу, 1632 р., стовп. № 6, л. 4, видана була в “Вестн. Зап. Росії” (стор. 49 приміт.) з невірним поясненням, що це “подлинник”.

стувались в домашнім вжитку, не годилась для писань на адресу царя, патріарха і всяких інших московських ієрархів і достойників. Треба було сягати до старих взірців, якими промовляли патріархи, митрополити і всякий інший церковний чин в найбільш урочистих okazіях. Треба було їх мати напоготові.

Підтримуються при тім і старі політичні й культурні традиції. Московська династія, церква, “синклит” — все ж це колишні паростки київського “винограду”, пересаджені на північні лани. Відкликаючись до їх помочі, треба маніфестувати живучість цих традицій на київським ґрунті. Просячи їх допомоги — признається їх патронат і певні обов’язки супроти нього. Московські царі — це природжені монархи київські, дарма, що різні політичні зміни вивели Київ з-під їх влади. При тім же це православні царі — наступники візантійських цісарів, котрим належить суприматія над усім православним світом. Вони найвищі сторожі й охоронці православної віри. Це зобов’язує.

Звертаю особливу увагу на лист А. Мужилівського, де він цілком виразно заявляє, що готов бути зрадником перед королем і Річпосполитою на користь московського царя як носія православних інтересів. Це заповів йому покійний митр. Борецький. Така була орієнтація цього покоління.

Московська інтервенція на базі релігійних інтересів весь час висіла в повітрі, як я це нагадав вище; вона не переставала бути цілком реальною можливістю, з котрою треба було рахуватись при всіх ситуаціях.

Це все не перестає підтримувати в київським церковнім і літературнім осередку свідомість своєї позиції на межі двох світів, двох цивілізацій, двох політичних систем — між західною і східною, польсько-латинською і московською. Це вносить певне роздвоєння не тільки в політичну орієнтацію, але і в культурну. Треба було рахуватися з вимогами обох таборів, запобігати ласки і цих і тих, давати щось на обидві сторони. З формального погляду це виявляється паралельно в розвою літератури писаної і друкованої польською мовою, для читачів польської культури, противників і союзників, з другої сторони — в культивуванні церковнослов’янщини в київських писаннях і виданнях, з огляду на світ московський. Я вже це підносив не раз і ще раз підчеркую тут, з приводу цих суплік на московські адреси,

що лишилися одною з яскравих ілюстрацій цієї “творчості на експорт”, приладжуючись до двох чужих світів, до двох чужих культур.

Ясна річ, що це не відбивалось сприятливо на розвою творчості для себе; це треба пам'ятати, оцінюючи київські досягнення і взагалі аналізуючи культурну політику київських кругів цієї доби і констатуючи її слабкі сторони, які мстилися потім на дальшому розвитку української культури; ми не повинні забувати незвичайно трудних обставин київського життя, що в значній мірі виправдують хиби і помилки київського гуртка. Не маючи власної соціально-економічної бази, він весь час почував себе змушеним маневрувати і маневрував, розуміється, часто не влучно.

План релігійного компромісу. Писання Саковича і Смотрицького. Полеміка, викликана опортуністичними ухилами ієрархії, має чималу культурно-історичну вагу. Але вона велась майже виключно польською мовою і з літературного становища здебільшого не має великого інтересу; тому її мало студійовано; нам треба приглянутись до неї уважніше, але й ми спинимося тільки на деяких її моментах, поскільки в ній брали участь взагалі представники сучасної літератури і їх виступи характеризують різні течії в сучасній ідеології й культурнім житті. Та дещо в них має й літературну вартість.

Початок дав звісний нам як київський ректор Касіян Сакович. Очевидно, це ректорство його не вдовольало, а київські круги не давали йому ніякої промоції чи то з огляду на його нечисту минувшину, чи на поведінку його в Києві. Було обопільне невдоволення, і коли Смотрицький, приїхавши зимою 1624—5 р. до Києва, замешкав у Братських монастирі перед своїм виїздом на Схід, Сакович, видно, зчаста сходився з ним, балакали на тему різних дефектів в православній церкві і способів вийти з ситуації, яка не вдовольала їх обох. Про це рік пізніше похвалився Сакович у своїм виданню “Дезидероза”, випущенім в Кракові, вже по переході на унію. Кинувши Київ скоро після виїзду Смотрицького на Схід, Сакович перейшов, як уже знаємо, на